

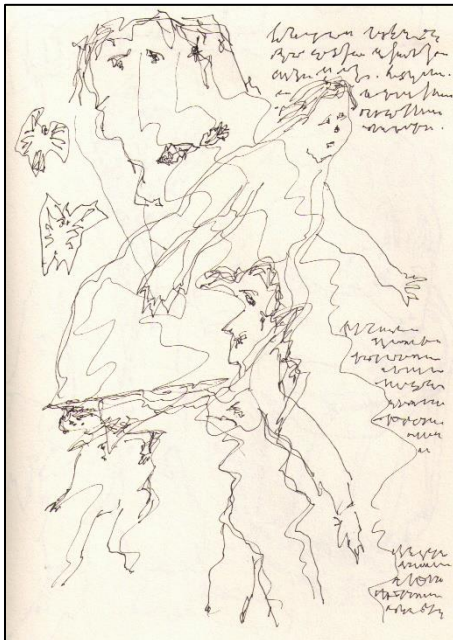
Sprakeloosheid

Opgave

Beschrijf een spel waarin stapsgewijs de overgang duidelijk wordt van de taal van waarneming naar die van verbeelding en ideeën.

Uitwerking

Neem Beethovens Mondscheinsonate (Op. 27 no. 2), eerste deel, als uitgangspunt. Een muzikcriticus heeft het stuk ooit zo genoemd, en die naam is (ondanks Beethovens afkeer) nooit meer verdwenen. Klaarblijkelijk is de associatie met maneschijn te sterk: de muziek roept een gevoel van onvervuld verlangen op, een weemoed die wel vaker met de maan wordt geassocieerd.

Het stuk wordt opgebouwd vanuit twee melodische thema's, over een gelijkmatige cadans van tripletten. Het eerste thema verschijnt in maat vijf en bestaat uit één enkele noot, Gis, de kwint in het akkoord, die drie keer wordt aangeslagen, in het ritme lang-kort-lang. Het tweede verschijnt in maat 15, en bestaat uit louter secunden rond de grondtoon van dat moment (van B naar C, en van Ais naar B). Simpel en schrijnend. In de doorwerking ontwikkelt de melodie zich naar een serie gebroken akkoorden, opstijgend in fasen en cirkelend rond een dubbel verminderd akkoord, tot een hoge Fis bereikt is, om vervolgens in een enkele, lange lijn te dalen tot zij wordt opgelost in de oorspronkelijke tonica, Cis. De vraag is: waar gaat dit stuk over? Wat wordt er uitgedrukt of opgeroepen? Wat is de essentie ervan, voor mij?

Het hele stuk ademt een diepe melancholie, die des te verleidelijker is door zijn verstilde schoonheid. Toen ik het stuk nog maar net kon spelen vond ik het heerlijk me daaraan over te geven. Het was de ultieme uitdrukking van het onvervulbare verlangen en de afgrondelijke vertwijfeling waar ik als puber vol mee zat. Maar ook nu ben ik, als ik het stuk hoor of speel, nog steeds vatbaar voor de betovering ervan, mits het goed gespeeld wordt. Daniël Bärenboim maakt het stuk te zwaar, vind ik, Nelson Freire is mij te terloops. Vladimir Horowitz speelt het mooi licht, en Tiffany Poon mooi zacht.

Hoe kom ik aan zo'n oordeel? Kennelijk draag ik een beeld in mij van wat de juiste vorm is van dit stuk, c.q. de juiste vorm van dit specifieke verlangen of deze specifieke melancholie. Ik herinner me dat ik het vroeger zelf zwaar, langzaam en plechtstatig speelde, zoals Bärenboim. Tegenwoordig vind ik dat te zwelgend, te romantisch, te veel je laten meeslepen door weemoedigheid, alsof je je eigen gevoel te serieus neemt. Aan de andere

kant, je moet Beethoven ook niet spelen alsof het Bach is, alsof het barok is en architectuurmuziek die om structuur draait in plaats van om de expressie van gevoel. Dat is waar Freire toe neigt, daarmee ontken je de emotie waar het stuk om draait, of althans je doet haar tekort (en trouwens, deze specifieke emotie bestond nog niet in Bachs idioom).

Hier wordt een dilemma zichtbaar, tussen gevoel en verstand, of verlangen en terughouding, en in het kielzog daarvan tussen inhoud en vorm, drama en stijl, een romantische en een klassieke opvatting van muziek en, nog breder, de bijbehorende levensvorm. Ieder mens moet daar een keuze in maken, een persoonlijke richting, en zichzelf en anderen daar rekenschap van geven.

De opdracht van de held lijkt mij te zijn gevoelens, verlangens of geestesgesteldheden te erkennen die buiten het vertrouwde domein van je dagelijkse repertoire liggen en er de juiste balans voor te vinden. Dat is nu juist waarom muziek, literatuur en andere vormen van kunst zo belangrijk zijn, daar kun je veilig de grenzen van het veilige overschrijden. De Mondscheinsonate maakt het mogelijk mijn eigen onvervuldheid te ervaren, mijn ongekende behoeften of onvermoede begeerten, kortom, mijn eigen afgrondelijkheid. Beethovens muziek geeft me de kans verborgen uithoeken van mijzelf te beleven, onontgonnen gebied dat ik zelf niet kende. En tevens dat te onderzoeken: moet ik zo'n gevoel zwaar nemen of eerder terloops? En als ik het licht neem, hoe licht dan? Welke betekenis hecht ik eraan?

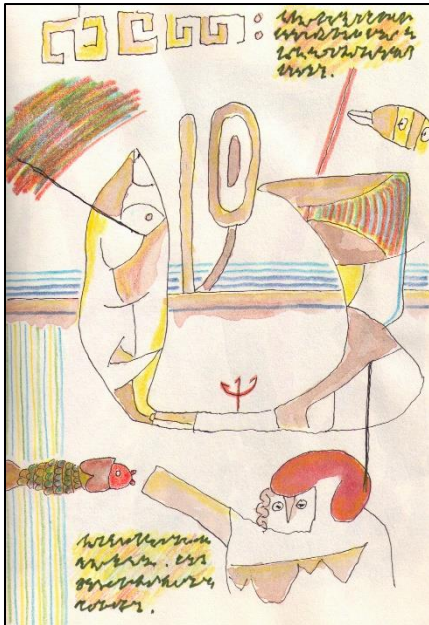
Ik heb me in mijn twintiger jaren veelvuldig laten meeslepen door van alles en nog wat, 'seks, drugs en rock 'n roll'. Ik heb me, daarop terugkijkend, langdurig laten verblinden door de levensvorm van de Mondscheinsonate: overgave aan persoonlijk gevoel en de expressie daarvan. Ik was niet in staat het kaf van het koren te onderscheiden, laat staan een juiste vorm voor mijn verlangens te vinden.

Existentialisme, absurdisme, relativisme voerden de boventoon, het idee van een polyfone harmonische orde had ik als illusoir ver van mij geworpen. En stonden niet de geschiedenis, de kunst, de filosofie aan mijn kant?

Nog steeds roept Beethovens sonate de romanticus in mij wakker, de gevoelsmens die geraakt wil worden en opgaan in zijn passie. En tegelijk ook het tegendeel daarvan, de classicus, de stoïcijn, die afstand houdt en zichzelf observeert. Ik heb het stuk weer zitten spelen en herkende onmiddellijk het appel ervan, het verlangen de betekenis groot te maken, en de tegenkracht die haar juist klein wil houden. Wat is in dat spel van krachten, voor mij persoonlijk, de juiste verhouding?

De vraag stellen roept het gevoel op dat elk woord dat ik er aan koppel misplaatst is. 'De taal is een omweg naar de sprakeloosheid', zegt de filosoof Verhoeven, 'als er echt iets gebeurt hebben we niets te zeggen.' Hij vertelt dat hij soms 'door alles heen zakt', en met

'alles' bedoelt hij 'de wereld van woorden'. Die woekeren als een oerwoud op een bodem waarvan niet meer duidelijk is of het de wereld zelf is of alleen een substraat van woorden. 'Steun vindend bij elkaar wekken zij de suggestie van een doortimmerde werkelijkheid die op zichzelf kan bestaan.' Immers, 'wat zo ernstig en herhaaldelijk gezegd wordt krijgt de dichtheid van een ding.'

Verhoeven is blij met zijn 'periodieke instorting van de wereld', want 'onder een korst van nietszeggende woorden en vanzelfsprekend geworden dingen vandaan breekt een elementaire werkelijkheid door.' Hij noemt het 'een elementair genot en een klein wonder' zijn conceptuele bouwsels te zien instorten, 'geruisloos, als nat geworden karton' (Weerloos denken, p.9-10, Ambo, Baarn, 1982.) Dat is ook wat er met mij gebeurt. Als ik deze muziek hoor of speel ervaar ik het aan den lijve. Het overstijgende idee zit in de kunst telkens weer deze sprakeloosheid te zoeken.

Maar de ene sprakeloosheid is de andere niet. Elk idee heeft een diepgewortelde en breed vertakte structuur, die alleen door de juiste woorden zichtbaar en ervaarbaar wordt. Verhoeven als 'vlijtig verbalist' weet dat als geen ander. Voor mij zijn dat woorden als 'de muzikale orde van de wereld'. En dat is niet die van Beethovens Mondscheinsonate, eerder die van Bachs Wohltemperierte Klavier. Niet het romantische, maanverlichte, maar het welgetemperde gemoed is het echte ideaal.